

Дослідження 7. Як розпізнавати фейки?

Методичний коментар до уроку 9 “Інформаційний шум і фейки”

На уроці — повторення: поняття інформаційного шуму та фейків. Мінімалізм у вебдизайні. Критичне ставлення до інформації. Розпізнавання фейків: основні прийоми перевірки інформації.

На цьому уроці дуже практична тема: ми часто перебуваємо в умовах інформаційного шуму, фейки трапляються в нашому житті доволі часто, і це може бути небезпечним, особливо, в умовах війни. Тож наше завдання на урок: допомогти дітям усвідомити значущість знань про фейки; не перебільшувати, але й не применшувати небезпеку фейків; навчити дітей розуміти різницю між жартом і фейком, пояснити необхідність ставити інформацію під сумнів і перевіряти її; пояснити, що фейки не можна розповсюджувати, навіть жартома.

Звісно, діти вже не вперше чують про фейки, тому, щоб зрозуміти, як вибудувати ефективну траєкторію уроку, варто провести опитування “[Що таке фейки?](#)” (до уроку).

Чи буває інформації забагато?

Іноді ми так стараємося розповісти чи пояснити щось детально, що деталей виходить забагато і вони стають зайвими, заважаючи сприймати головне. Також може бути забагато яскравих слів-описів, занадто детально пояснений маршрут. У чому ж небезпека? Здавалося б, більше слів, більше інформації — це краще?! Але зайві слова заважають сприймати розповідь, другорядне раптом виходить на перший план, а головне стає невидимкою.

Запропонуйте дітям дуже (навіть надто) детально пояснити, як дійти зі школи до їхнього будинку. Або ж швидко прочитайте їм цей текст.

Вийдіть зі школи, поверніть праворуч біля гарного-прегарного дерева (воно зараз має безліч яскраво-червоних листочків) і йдіть до клумби з величезними кущами жоржин, білими трояндами та жовтими і синіми айстрами з пелюстками-голочками. Біля клумби поверніть ліворуч і побачите стежинку через ромашкове поле. Цією стежинкою не йдіть! А йдіть тротуаром повз тополину алею. Далі прямуйте до кіоску з морозивом на всяк смак (мені подобається мигдальне), але зараз вже холодно і його немає, біля нього поверніть праворуч, і побачите два будинки. Другий завжди нагадує мені про бабусю — вона мешкає в такому самому. Пройдіть повз них, а третім буде мій. Ну як?! Все зрозуміло?

- Яке враження від такого детального пояснення?
- Чи може хтось зрозуміло розповісти, як дійти до будинку? Намалювати план місцевості? (Зверніть увагу дітей, що це може бути усною розповіддю, тож двічі читати не можна!)
- Що заважає це зробити?
- Як ви назвали б таку розповідь? Про що саме свідчить така назва? (Це пропозиція вигадати влучну назву для всіх схожих розповідей і текстів, яка допомагала б виокремлювати їх з-поміж інших.)
- Як слід було б описати цю дорогу?

Тепер можна дати дітям роздруківку "[Надто детальна розповідь](#)" і запропонувати відредагувати текст.

За бажання, діти можуть редагувати текст про енергію (див. відповідну роздруківку [за посиланням](#)) так, щоб він був цікавим, легко читався й не містив зайвої інформації.

Відредагувати тексти, тобто позбутися інформаційного шуму, дітям допоможе точне уявлення про людину, для якої вони це роблять — її обізнаність, інформаційні потреби, можливості, уміння, бажання.

Отже, відомості, які заважають сприймати написаний текст чи усну розповідь і відвертають нашу увагу від головного, називають **інформаційним шумом**. Шум буває і в зображеннях, як-от зайві деталі на малюнках. Вони можуть бути дрібними або набагато яскравішими за головне. Вебдизайнери навіть вигадали мінімалістичний дизайн, щоб користувач міг швидко зорієнтуватися й нічого не пропустити.

Покажіть дітям добірку скріншотів "[Мінімалістичний вебдизайн](#)".

- Чи впізнали ви сайт?
- Чи зручно вам ним користуватися? Чому?
- Що відрізняє мінімалістичний дизайн від звичайного?

Запропонуйте дітям уявити мінімалістичний сайт школи, класу, іграшок-трансформерів, бібліотеки, комп'ютерних ігор тощо і зобразити кілька скріншотів.

- Роззирніться навколо, яким ще може бути шум?
- Де ви його побачили?
- Чи можна його подолати? Як саме?

Знайшов "сенсацію" — перевірі!

Знайшовши щось приголомшливе, не поспішайте дивувати друзів. Цілком імовірно, що ця дивовижа — насправді **фейк** (омана). І не думайте, що світлини більш правдиві, ніж малюнки: професійні графічні редактори мають дуже широкі можливості.

Як ілюстрацію роботи над світлиною у графічному редакторі можна показати дітям наступні дві світлини (роздруківка "[Фейки та графічні редактори](#)"): перша — скеля, схожа на коня, друга — опрацьована у графічному редакторі, де схожість посилена — домальовано вуха, виправлено форму голови, гриви тощо.

Як гадаєте, поняття "фейк" з'явилося нещодавно? Виявляється, що йому вже не одне століття — у словнику Merriam-Webster це поняття згадується вже наприкінці XIX ст. Fake /

fake news — “підроблений /підроблені новини”. Вже тоді зазначалася одна з основних ознак фейків — навмисне викривлення інформації.

Завдання 1 (підручник с. 27). Спробуйте відрізнити правду від омани. Щоб перевірити свої припущення, переверніть підручник і прочитайте пояснення до фото.

(ґшґшсод ан хосіг хптон ґ
ngnz інеаһпгәв іхоті)

(іәәдәр ґиғовһоһдзо он
ғеож ікәһножкоғов іңжәәдигіс)

Переходимо до найцікавішого — викриваємо фейки. Обидві світлини сенсаційні, так і хочеться поділитися суперновиною, але не поспішаймо. Поміркуймо, як перевірятимемо інформацію. Пошукаємо подібні новини в інтернеті на різних сайтах, доберемо ключові слова, уважно прочитаємо новини, переглянемо, на яких сайтах вони публікуються.

Запитайте дітей, якій зі світлин вони більше довіряють, а яку ставлять під сумнів, чому так відбувається.

Для перевірки першої світлини можна дібрати такі ключові слова: великі гриби, найбільші гриби України, найбільші гриби світу тощо.

Перевіряючи цю світлину, треба бути пильними, адже тема гігантських грибів дуже популярна, тому можна натрапити й на інші грибні фейки.

Оцінити величину грибів можуть допомогти предмети, розташовані біля них. Тож шукаємо інформацію та уважно роздивляємося світлини. Знаходимо інформацію на сайті ТСН про найбільший гриб, знайдений в Україні, — двадцятикілограмовий дощовик, який значно менший за той, що на світліні, та ще й іншого виду. Є й інша інформація, але переважно про гриби-дощовики та опеньки (або схожі на них гриби), тобто про гриби інших видів і значно менших розмірів. Тож робимо висновок: зі світлиною попрацював жартівник.

Для перевірки другої світлини добираємо такі ключові слова: кози на деревах, кози пасуться на деревах тощо; можна перекласти ключові слова (наприклад, за допомогою гугл-перекладача) і розширити пошук. Знаходимо багато інформації на різноманітних сайтах — новини, світлини, відео, де бачимо, як кози переходять з гілки на гілку. Бачимо також авторів публікацій і фото. Сайти різноманітні — стаття у вікіпедії, українське суспільно-політичне інтернет-видання “Українська правда”, National Geographic (відомий американський телеканал), ТСН, туристичні агенства, інформаційні портали для садівників тощо. Тож робимо висновок: кіз справді можна побачити на арганових деревах у Марокко — це правда, її жодна новина не заперечує.

Інша справа, як і чому ті кози там опинилися: ця інформація на різних сайтах різна. Десь зазначається, що кози на деревах знаходять їжу, якої їм не вистачає на землі, десь,

що винахідливі фермери заганяють кіз на дерева, щоб створити цікавинку для туристів, а десь, що фермери самі їх туди ставлять на спеціальні платформи (яких, до речі, на фото не видно). Тож факт залишається фактом, але пояснення причин — різне. І тут вже омана може бути не в тому, що кіз намалювали у графічному редакторі, а на деревах їх не було, а саме у причині такої їхньої поведінки. Але це вже інша історія.

Запропонуйте дітям прочитати поради, як перевіряти інформацію на с. 27 підручника. Пригадати, як вони щойно діяли, чи все враховували і, можливо, певну інформацію діти захочуть іще раз перевірити.

Основними ознаками фейків вважають

Примітивізм — спрощена форма подання інформації, одразу з перших рядків зрозуміла людям будь-якого віку, освіченості, життєвого досвіду тощо, адже тільки за цієї умови фейки будуть масово поширюватися різними способами (кожний фейк знайде досить багато людей, які за певних причин не витратять час на його перевірку, а просто поширять далі).

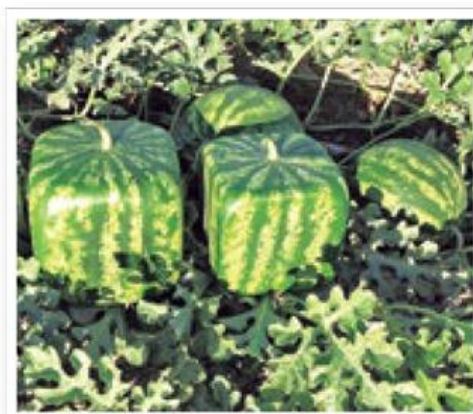
Сенсаційність — фейки мають здивувати і тим самим зацікавити й захопити багатьох людей, адже це одна з умов вмикання емоцій та швидкого розповсюдження.

Надемоційне подання інформації — автори фейків вміють майстерно вмикати емоції людей, тоді у багатьох автоматично вимикається критичне сприйняття інформації і фейк безперешкодно летить далі (особливо це стосується важливих для більшості людей тем — здоров'я, освіта, безпека тощо).

Фейки ніколи не мають продовження — вони розраховані на швидкий ефект просто зараз.

- Чому фейки розповсюджуються швидше, ніж правдиві повідомлення?
- Чи сприяють можливості комп'ютерної техніки та мереж розповсюдженню фейків? Як саме?

Завдання 2 (підручник с. 27). Розгляньте фото. Де правда, а де фейк? Обґрунтуйте відповідь.

Зрозуміло, що перша світлина створена у графічному редакторі. А от квадратні кавуни — правдивий факт. Запропонуйте дітям знайти інформацію про те, як таке диво можна

виростити, які ще плоди незвичайної форми і для чого вирощують в інших країнах. Також діти можуть влітку спробувати виростити щось схоже.

Опитування "[Що таке фейки?](#)" (до уроку) не тільки допоможе з'ясувати, що діти вже знають і як ставляться до фейків, а й стане початком дискусії на тему "Чи є казки фейками?" (останнє запитання опитувальника та обґрунтування відповіді на нього надасть вам змогу зібрати попередню інформацію).

Закріпити набуті знання та вміння допоможе **додаткове онлайн-завдання "[Що таке фейки?](#)"**.

Доречно також на цьому уроці пригадати властивості інформації — актуальність, повнота, достовірність, зрозумілість — та обговорити їх зв'язок з темою уроку. Адже інформаційний шум спотворює інформацію, а фейки роблять її хибною. Учні також мають розуміти різницю між фейками та викривленою під час інформаційних процесів інформацією.

Спотворення інформації найчастіше відбуваються при ушкодженні носія інформації та під час її передавання.

Як убезпечити інформацію від ушкодження?

- Дублювати інформацію — кілька разів записуй одне й те саме на різних носіях. Можна також важливу інформацію передавати кілька разів або ж різними способами.
- Акуратно зберігати носії інформації.
- Роздруковувати тексти, світлини тощо, які шкода втратити.
- Ставити пароль на комп'ютер чи смартфон, щоб чужа людина не зіпсувала інформацію.

Зорові ілюзії

Завдання 3 (підручник с. 28). Розгляньте картини Роба Гонсалвеса. Вони не претендують на достовірність. Можливо, художник навмисно зображує те, чого не може бути, аби показати, що іноді не можна вірити навіть своїм очам.

- Яку інформацію приховують картини Роба Гонсалвеса?
- Чи можна назвати картини Роба Гонсалвеса фейками? Чому?

Запропонуйте дітям позмагатися, хто знайде на картинах більше фактів, та обговорити зміст картин.

Роб Гонсалвес — канадський художник-ілюстратор. Митці вважають його картини сюрреалістичними, але твори не повністю витримані в цьому стилі. Образи художника реалістичні, на картинах змальовано ситуації, які справді можуть трапитися, але митець використовує ретельно вивірені прийоми оптичної ілюзії (помилки в зоровому сприйнятті), грає з перспективою. Тож точніше стиль його картин можна назвати “чарівним реалізмом”, адже його живопис є спробою показати можливість неможливого.

Додаткове завдання “Досліджуємо незвичайні картини”. Роздивіться сюрреалістичні картини (роздруківка [“Обговорюємо картини”](#)), поміркуйте і дайте відповіді на запитання у роздруківці. Знайдіть на картинах щонайменше по 3 факти. Придумайте по 3 запитання до змісту кожної картини (роздруківка [“Факти на картинах”](#)).

Принцип оптичної ілюзії — сканімацію — використовує у своїх творах український художник Олег Шупляк (див. відео [“Картини-сканімації та скульптури-ілюзії Олега Шупляка”](#) та проект скульптури-сканімації [“Писанка”](#)).

Продовжити з дітьми дослідження зорових ілюзій можна розгорнувши **проект “Фокуси та омана зору”**, де діти можуть створити тауматроп (іграшку, засновану на оптичній ілюзії: при швидкому обертанні кругів з двома малюнками, нанесеними з різних сторін, вони сприймаються, як один), знайти картини, засновані на оптичних ілюзіях, інших художників, знайти загадки в диво-літографіях Мауріца Ешера, дослідити оптичні ілюзії у природі (калюжі на асфальті у спекотний день, міраж у пустелі тощо).

Робота з комп’ютером. Мешканці лісу

Попрацюйте з програмою “Мешканці лісу”. Діти дадуть відповіді на тестові запитання про лісових тварин і перевірять, які їхні уявлення істинні, а які — хибні. Цікаво, звідки взяли хибні уявлення? Можливо, діти повірили фейку? Чи щось забули або переплутали?

Продовжити цю тему може **додаткове онлайн-завдання [“Від дитинчатка до дорослої тварини”](#)**.

Також на цьому уроці діти можуть продовжити у сервісі Google Jamboard створювати онлайн-дошку (підручник с. 25), розпочату на минулому уроці.